

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
KINEZIOLOŠKI FAKULTET
(studij za stjecanje visoke stručne spreme
i stručnog naziva: magistar kineziologije)

Filip Kasalo Banić

**NOGOMETNI HULIGANIZAM I
REAKCIJA DRUŠTVA:
POLITIKA MARGARET THATCHER IZ
SUVREMENE PERSPEKTIVE**

(diplomski rad)

Mentor:
prof.dr.sc. Benjamin Perasović

Zagreb, rujan 2016.

NOGOMETNI HULIGANIZAM I REAKCIJA DRUŠTVA: POLITIKA MARGARET THATCHER IZ SUVREMENE PERSPEKTIVE

Sažetak

Glavni cilj ovog diplomskog rada jest pojašnjenje fenomena i pojave subkulturne nogometnog huliganizma koji je svoju potpunu afirmaciju doživio 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća te reakcije društva na devijantna ponašanja nogometnih navijača na sportskim priredbama. Ovaj rad analizira politiku Margaret Thatcher, odnosno stvaranje pojma 'tačerizma' i mita o "željeznoj lady" koja se sa huliganizmom i navijačima obračunala na represijski način, te će pokušati ocijeniti takvu politiku (ne)uspješnom sa stajališta suvremene sociološke perspektive, razmatrajući i pitanje može li se takav način politike uspješno voditi i u Hrvatskoj.

Ključne riječi: devijantnost, navijačka subkultura, reakcija društva, tačerizam

Summary

The main point of this graduation thesis is explanation of the phenomenon and appearance of the subculture of football hooliganism, which had its final affirmation in the 70's and 80's of the 20th century and the reactions of the society caused by the deviant behavior of football fans. This work analyzes the policy of Margaret Thatcher, and the formation of the term of 'thatcherism' and the myth of 'the iron lady' who confronted the hooliganism in a repressive way, and will try to grade such (un)successful policy from the views of the modern sociological perspective, also considering the question whether this kind of policy could be successfully lead in Croatia.

Key words: deviant behavior, fanatic subculture, reaction of the society, thatcherism

Sadržaj

1. UVOD	5
2. SUBKULTURE MLADIH	7
2.1. Čikaška škola.....	8
2.2. Teorija delinkventne subkulture.....	9
2.3. Birminghamska škola	10
2.4. Interakcionistička teorija	11
3. NOGOMETNI NAVIJAČI.....	12
3.1. Pojam i psihologija navijača	12
3.2. Struktura navijačkih skupina	13
3.2.1. Navijač – navijač:	13
3.2.2. Navijač iz trenda:	13
3.2.3. Navijač – nasilnik:	14
3.2.4 Navijač – politički aktivist:.....	14
4. HULIGANIZAM	15
4.1. Počeci huliganizma	15
4.2. Nasilje kroz povijest.....	15
4.3. Nastanak i razvoj huliganstva.....	16
4.4. Mijenjanje socijalne slike	18
4.5. Posljedica socijalnih problema	19
4.6. Heysel i uloga medija u širenju i poimanju huliganstva	21
4.6.1 Posljedice Heysela.....	22
4.7. Širenje huliganstva i njegova promjena	23
5. NOGOMET - SPORT RADNIČKE KLASI	24
6. MARGARET THATCHER – REPRESIJA I NEOLIBERALIZAM	25
6.1. Hillsbrough 1989.	26
7. POJAVA HULIGANIZMA U HRVATSKOJ.....	27
7.1. Društvene aktivnosti suzbijanja navijačkoga nasilja ; represija kao rješenje problema? ..	29
8. PREVENCIJA HULIGANIZMA NA SPORTSKIM NATJECANJIMA.....	30
8.1. Zakoni i propisi u sportu (Zakonska regulativa)	31
8.1.1. Zakon o športu.....	31
8.1.2. Zakon o prekršajima javnog reda i mira	32

8.1.3. Zakon o sprječavanju nereda na športskim natjecanjima	33
9. ZAKLJUČAK.....	36
10. LITERATURA.....	38

1. UVOD

Glavna problematika ovog rada jest pojašnjenje subkulture nogometnog huliganizma čiji počeci sežu mnogo ranije, a koji je sa potpunom izgradnjom i afirmacijom svoga identiteta krenuo sredinom 70-ih godina prošloga stoljeća i bio dovršen do sredine 80-ih. Rad će pokazati da dolazi do procesa nastajanja jednog novog identiteta, novog životnog stila koji uključuje glazbu, slangove, stilove oblačenja, načina hodanja i slično.

Zanimljivo je napomenuti da počeci nogometnog huliganizma, odnosno devijantnog ponašanja na nogometnim stadionima, sežu u daleku prošlost, u vidu verbalnog ili fizičkog nasilja kao vrhunca navijačke ekspresije. Tijekom sedamdesetih godina, pa do sredine osamdesetih godina 20.stoljeća navijačka publika doživjela je potpunu transformaciju. Od 'dvanaestog' igrača na terenu, do društvene subkulturne scene, koja izaziva gnušenje i zgražanje javnosti teškim neredima, tučnjavama, razbijanjima i uništavanjem koje se gotovo svakodnevno događaju.

Provedena su brojna istraživanja raznih stručnjaka, sociologa, psihologa koji su sa zanimanjem promatrali razvoj navijačke subkulturne scene, kako u svijetu, tako i kod nas u Hrvatskoj.

Oni su promatrali *nogometnu publiku* u cjelosti, međutim teško je bilo zamisliti da će naletjeti na više različitih subkultura i različitih stilova mladih ljudi koji će zajedno izgraditi subkulturu nogometnog huliganizma. Kako bi mogli razraditi sami problem prvo je potrebno objasniti neke sociološke termine kao što su: *masa ljudi - gomila, subkulturne grupe, nogometni navijači, devijantnost, devijantna ponašanja, huliganizam. Nogometne huligane* u ovom radu staviti ćemo u društveni kontekst te pobliže objasniti njihovo djelovanje na temelju informacija iz relevantne literature napisane od strane sociologa koji su svojim znanstvenim pristupima temeljito obrađivali ovaj moderni društveni fenomen.

Naime, u teoriji omladinske subkulture široko je prihvaćeno da ritual čini jedan od osnovnih konstitutivnih elementata subkulturnog stila, zajedno sa žargonom (slangom), načinom odjevanja ili glazbe koja se u sklopu određenog stila najčešće i sluša.

Navijačke skupine svojim ritualima, obilježenoj svojevrsnim simboličkim 'otporom', stoji zatvaranje uz uži generacijski okvir kao način bijega od marginiliziranosti te besperspektivne i frustrirajuće životne stvarnosti koja dolazi do izražaja u društvenoj krizi koja je zadesila ove prostore bivše Jugoslavije 70-ih i 80-ih godina i koja je osobito pogodila mlade.

Navijači, zatvaranjem u svoje neformalne skupine i oblikovanjem specifičnog subkulturnog stila življenja kolektivno prosvjeduju i reagiraju na očigledne kontradikcije u vezi s položajem mladih u društvu, koje u njima stvaraju osjećaj frustriranosti i marginaliziranosti.

U drugom dijelu ovog rada detaljno ćemo objasniti stvaranje mita o 'željeznoj lady,' Margaret Thatcher i način na koji se ona obračunala sa nogometnim huliganima u Engleskoj. Brojna su sociološka i psihološka istraživanja provedena o tome kako represijska politika djeluje na pojedinca, ili skupinu njih koji svoj identitet i potpunu afirmaciju nalaze među ljudima koji njeguju isti stil kao i oni sami, marginiliziranih i ostavljenih po strani; koji svoje stavove, principe mogu jedino iskazati na navijačkoj sceni.

Stoga je namjera u radu objasniti koliko je represivna *heyselska politika* (ne)uspješna kada je u pitanju navijačka scena u Hrvatskoj, odnosno može li se takva represijska politika provoditi i u našem društvu.

2. SUBKULTURE MLADIH

Kultura uključuje sadržaje (nazor na svijet, vjerovanje, znanja, vrijednosti, ponašanja pojedinaca) koji su sastavni dio vladajućega društvenog sustava i koji će taj sustav činiti legitimnim, tj. kulturno normalnim i poželjnim (Čolić, 2006.). Ona kao takva, dominantna vladajuća kultura, pokušava suzbiti utjecaj mnogih drugih (sub)kultura. Sam pojam subkulture je dosta širok ali se općenito može definirati kao skup određenih normi, pravila, obrazaca, ponašanja i načina života društvenog aktera čije se vrijednosti i norme jednim djelom razlikuju od šireg društva u kojem živi (Perasović, 2002.).

Da bismo mogli promatrati navijače u nekom širem kontekstu svakako bi bilo dobro razumjeti pojmove vezane uz uzroke i načine formiranja *subkultura mladih*. Navijači su jedna od tih subkultura sa svojim prepoznatljivim uzrocima nastanka, više manje predvidljivim ponašanjem na nogometnim terenima, ili i sa lepezom različitosti uvjetovanih od podneblja do političke pozadine rivaliteta među klubovima.

Svaki subkulturni stil ima svoj sustav simbola, svoje načine izražavanja: jezik, odjeća, nakit, način plesanja ili hodanja, sve što može obilježiti neki stil. Proces subkulturnog stila *nogometnog huligana* stvoren je puno prije 80-ih godina prošlog stoljeća, iako se tada u potpunosti afirmirao kao takav (Perasović, 2002.). Pojavnost oblika ovog fenomena, ozbiljnost stvarnih, ali još i više mogućih posljedica navijačkih izgređa te medijska buka koja se dizala u javnosti – bila je izazov i za sociologe i za javnost, kako u prvom redu u Velikoj Britaniji, pa i u drugim zemljama Europe. Huligani su postali svjesni afirmacije svog specifičnog subkulturnog stila (Perasović, 2002.).

2.1. Čikaška škola

U svojoj knjizi "Urbana Plemena" (2001.:9) Perasović navodi:

„Razvoj teorija o subkulturi možemo pratiti još od čikaške škole, od prvih radova o tada nastajućim sociokulturnim fragmentima urbane sredine. Uz naglasak na „gang“ kulturi mladih i drugim marginalnim grupama, čikaški autori dalekosežno su odredili područje istraživanja i probleme „predmeta i metode“ eventualne sociologije subkulture, mada je sam pojam uveden nešto kasnije (50-tih godina) kada je dio „gang“ kultura opisana kao „delikventna subkultura“.

Ovdje se radi o velikom broju sociologa koji na čikaškom sveučilištu proučavaju fenomen subkultura mladih na dosta općenit način te ova škola obuhvaća širok spektar različitih pristupa.

Čikaški sociolozi pristupaju društvu utvrđujući odnose prostornog i socijalnog uspoređujući društvene procese sa sličnim procesima u biljnom i životinjskom svijetu.

Čikaška metodologija je kvalitativna iako ne izbjegava statističke podatke, no presudnim smatra kvalitativan uvid u stvarnost, često očima onih koje se promatra. Najbitniji temelji ove teorije se zasnivaju na objašnjenjima da delinkventost prati uvijek neki oblik ushićenja, nešto što donosi osjećaje važnosti ali također odstupanje od konvencionalnog ponašanja unutar kulture lokalnog društva koji se usko povezuje uz probleme socijalizacije u siromašnijim društvenim klasama.

2.2. Teorija delinkventne subkulture

Teorija delinkventne subkulture razvila se iz čikaške škole (Perasović, 2002.). Radikalno odstupanje ponašanja nekih adolescentskih grupa od njihove šire socijalne okoline navelo je sociologe 50-tih godina na govor o *delinkventnoj subkulturi*.

Albert Cohen jedan od najpoznatijih među njima, u svojoj knjizi *Deliquent Boys* (1955.) istražuje kako se to postaje delinkventom. On prihvaća čikaške spoznaje o prenošenju znanja i vjerovanja ali ide i korak dalje te tvrdi da osoba uči postati delinkventom uključujući se u grupe u kojima je takvo ponašanje već uspostavljeno jer se u njima provodi delinkventna praksa (Cohen, 1955.).

Proces postajanja delinkventom isti je kao postati izviđačem, razlika je samo u kulturnom obrascu s kojim se osoba povezuje. Treba istaknuti da osoba ne mora biti obilježena nekom psihološkom ili fizičkom karakteristikom i ne mora biti defektna ili neinteligentna da bi postala delinkventom. Sadržaj delinkventne subkulture karakterizira neutilitarističkim, malicioznim i negativističkim.

Neutilitaristički karakter dokumentira spoznajama o raširenom običaju krađe iz zabave, bez primarne motivacije u korištenju ukradenoga. Malicioznost prepoznaje u brojnim oblicima vandalizma, a negativistički karakter očituje se u ispisivanju poruka poput "ne pazi mi se" preko upozorenja "pazi na čistoću". Kratkoročni hedonizam – jezikom subkulture : "hedonizam na prvu" objašnjava kako većina aktivnosti gangova tj. škvadri nisu delinkventne te se odvijaju u čekanju neke zabave koje također nisu izrazito delinkventne. Grupna autonomija je bitna karakteristika subkulture što bi značilo da članovi škvadre ne žele nikakav vanjski, obiteljski ili drugi vid nadzora.

Subkultura prema Cohenu predstavlja grupnu soluciju za neki problem, a delikventnu subkulturu smješta u radničku klasu, dok obitelj promatra kao društvenu jedinku ali opetovano unutar klasnog sustava.

2.3. Birminghamska škola

Birminghamska škola počinje s djelovanjem 1963. godine, a u početku su studij upisivali samo studenti književnosti zatim i ostalih društvenih znanosti. Stuart Hall je jedan od najpoznatijih predstavnika ove, od 70-tih godina već jedne među prepoznatljivijim "školama" koje proučavaju specifično područje subkulture mladih.

Phill Cohen istraživao promjene koje su se pedesetih godina događale na londonskom East – Endu, zgrade koje su sagrađene na mjestu divljih i 'slumoliki' kućica a građene po obrascu "nucleus family" srednje klase bez poštivanja činjenice da su tamo mahom živjele proširene obitelji radničke klase i široke mreže srodstva koje su na taj način bile ugrožene takvim arhitektonskim intervencijama. Iako je nestao tradiciionalan sustav srodstva, tradicionalni obrasci socijalizacije (komunikacija i kontrola) i dalje se reproduciraju u krugu obitelji. Naime, nestaje pažnja bližih obiteljskih srodnika koja se davala primarno kroz brigu o djeci, te se odgajanje i sva briga svaljuje na leđa mladih žena majki, koje zbog ograničenosti izbora svoju frustraciju životnom situacijom usmjeravaju prema djeci, najbližima i najdražima (Cohen, 1972.).

U skladu s tim, Cohen (1972.) raščlanjuje subkulturu na tri razine :

- povijesna (specifična problematika klasnih frakcija)
- strukturalna (glazba, odjeća, rituali, argot) i semiotička analiza
- fenomenološka (analiza načina na koji subkulturu aktualno „žive“ njeni nositelji i podržavatelji).

Premda je Dick Hebdige jedan od najcitiranijih sociologa Birminghamske škole, u ovom radu se koristi gore navedeno Cohenovo istraživanje jer je ono usko povezano uz proučavanje načina i konteksta u kojem nastaju subkulture urbanih sredina 20. stoljeća.

2.4. Interakcionistička teorija

Temelje ovoj teoriji je postavio George Herbert Mead 1920. godine,¹ dok je pojam *simbolički interakcionizam* skovao njegov učenik Herbert Blumer.

Za interakcionista je specifično, da se oni kao sociolozi u svojim istraživanjima:

1. fokusiraju na interakciju aktera i svijeta
2. na razmišljanje i aktera i svijeta kao dinamičkih procesa a ne statičkih struktura, te
3. da pripisuju veliko značenje sposobnostima aktera da interpretiraju socijalni svijet (Ritzer, 1997.).

Kroz razne primjere iz društva (žene koje traže jednaku plaću, politički aktivisti koji se žale da ih prisluškuju itd...) sociologe i autore iz srodnih područja zaintrigirao je novi diskurs, kao i novi društveni fenomeni koji se sada u praksi praksi promatraju na novi način - fokus se pomiče s onih koji su etiketirani na one koji te etikete lijepe određenim društvenim skupinama i pojedincima.

U skladu s tim, devijacija se promatra u svjetlu socijalne kontrole, a pogled se usmjerava na odnos između onih koji etiketiraju i onih koji su etiketirani kao devijantni. Pa tako, Howard Becker u djelu *Outsiders* (1963.)² govori o tome kako se devijantnost ne nalazi u ponašanju nego u interakciji onoga tko je počinio neko djelo.

Upravo su interakcionista zaslužni za sociološki koncept *moralne panike*, gdje se analizom reakcije društva pokazuje kako ta reakcija društva može imati učinak *kotrljajuće grude snijega* (showball effect), odnosno pojačati samu devijaciju.

¹ Za više informacija o simboličkom interakcionizmu vidi: <http://sociology.about.com/od/Sociological-Theory/a/Symbolic-Interaction-Theory.htm> . Pristup ostvaren 25. srpnja 2016. godine.

² Za više informacija vidi članak na: http://leeclarke.com/courses/intro/readings/becker_definingdeviance.pdf . Pristup ostvaren 27. srpnja 2016. godine.

3. NOGOMETNI NAVIJAČI

3.1. Pojam i psihologija navijača

Navijači su osobe, jedna ili više njih u skupini koje svojim navijanjem ohrabruju pojedinca, par ili skupinu ljudi u izvedbi određene psiho-fizičke aktivnosti, uz pomoć određenih sredstava ili bez njih, a u svrhu kako vlastitog tako i zadovoljstva onoga za koga navijaju .

Psihologija navijača je uvijek bila predmet istraživanja, posebice od stvaranja nasilničkog ponašanja na sportskim natjecanjima. Navijači su uvijek bili uz svoj tim, odnosno klub i bodrili ga u natjecanjima. No navijači mogu imati različiti uzorak ponašanja. Dok jedni bodre na prikladan način u skladu s normama dobrog ponašanja, drugi bodre svoje sportaše na nasilni način, te pri tome ugrožavaju kako vlastitu tako i tuđu sigurnost. S obzirom da u većini slučajeva navijači djeluju u grupi (rijetko kao pojedinci), navijači kao grupa su sve više predmet znanstvenih istraživanja, posebice u području psihologije i sociologije. Pri takvim istraživanjima otkrivene su neke zajedničke osobine svih navijača, poput onih da su navijači skloni euforiji kada tim pobjeđuje i tugi kada tim gubi, a reakcije jednog navijača potiču reakcije većine ostalih navijača. S obzirom da se navijači klasificiraju kao grupa, odnosno masa ljudi, oni i poprimaju karakteristike grupe a ne pojedinca, jer se individua u takvim grupama gubi, a pritom se misli na osjećaje, misli i akcije. Pripadnost grupi donosi anonimnost te osjećaj moći i odmicanje od osobne odgovornosti, a to sve dovodi do stvaraju instinkta i nagona koje kao pojedinci nemaju a također dolazi i do fenomena sugestibilnosti koji je izraženiji u grupama.

S obzirom na razvoj društva i razvoj subkulutre mladih, nogometne navijače nije bilo dostatno promatrati iz klasične (Le Bonove) perspektive, nego je bilo neophodno upotrijebiti pojmove sociologije subkulutre mladih. To se najbolje vidi u prvom domaćem istraživanju navijačkog huliganizma kojega su proveli Buzov i suradnici 1989. godine.

3.2. Struktura navijačkih skupina

Navijačke skupine su formirane grupe u kojima postoji određen skup vrijednosti i pripadnosti a svaki član takve grupe ima svoju ulogu (Lalić, 1993.). Navijačke skupine su karakterizirane određenom uspostavljenom hijerarhijom, a na temelju navijačkog iskustva i intenziteta sudjelovanja u aktivnostima grupe između članova ovakve grupe nisu formalni, već baš suprotno, to su neformalni odnosni a pravila njihovog ponašanja su nepisana.

Sve navijače Lalić u svojoj knjizi *Torcida: pogled iznutra* (1993.) tipologizira na sljedeći način:

3.2.1. Navijač – navijač:

Osnovna motivacija ove strukture je navijanje u smislu stvaranja atmosfere na utakmici, osjećaj privrženosti i odanosti klubu za kojeg navija. Pripadnici ove strukture smišljaju slogane, transparente, zastave i ostalo a što vizualno prikazuju na utakmicama. Ova struktura smatra kako interesi kluba i navijačke grupe ne smiju doći u sukob, jer je osnovno da klub postiže što bolje rezultate, pa će se onda i navijačka grupa lakše afirmirati. U nasilje se uključuje tek povremeno, i to uglavnom kada misli da je momčad za koju navija zakinuta u utakmici.

3.2.2. Navijač iz trenda:

Ova struktura navijačke grupe sudjeluje u svim aktivnostima u svrhu uključivanja u navijački trend gdje se i ponaša sa navijačkim stilom, te pokazuje idealiziranje i afirmiranje u grupu. Ova grupa nije osobito agresivna ali sudjeluje u nasilju s obzirom da smatra da je to sastavni dio navijačkog trenda te konzumira dosta alkohola i ostalih opijata također kao sastavni dio navijačkog trenda.

3.2.3. Navijač – nasilnik:

Ova struktura je veoma agresivna te koristi sportska natjecanja kako bi ostvarilo svoju nasilnu afirmaciju. Stadion i gradske ulice doživljava kao optimalan ambijent za nasilničko pražnjenje nagomilane energije, s obzirom da prikriven u masi (često pod utjecajem alkohola i droge) može stvarati nered s bitno smanjenom mogućnošću da za to bude kažnjen. Smatra kako inicirajući nasilje jača svoju afirmaciju unutar grupe i među vršnjacima.

3.2.4 Navijač – politički aktivist:

Njegovo je osnovno shvaćanje navijačke skupine kao optimalnog instrumenta za promicanje svojih političkih opredjeljenja i stadiona kao okružja iznimno povoljnog za to. Nogometna priredba za njega je povoljan okvir u kojoj može širiti ta opredjeljenja.

Danas bi ova tipologija izgledala drugčije, prije svega s obzirom na pojam ultrasa, gdje su nasilje i politika određeni konsenzusom pojedine grupe i ključno razlikovanje suvremenih aktera nogometnog huliganizma odvija se na pitanju je li neki akter „pravi ultras“ ili „vikend navijač“, odnosno „derbi navijač“.

Nakon gotovo dva desetljeća pauze i Lalićevog istraživanja Torcide, današnju tipologiju navijača jasno su definirali Perasović i Mustapić (2003.).

4. HULIGANIZAM

4.1. Počeci huliganizma

U Velikoj Britaniji 60-ih godina 20. stoljeća javljaju se novi oblici nasilja vezani uz nogometne utakmice. Sukobi i tučnjave pratili su utakmice već od kraja 19. stoljeća, međutim novi oblici nasilja na stadionima ili oko njega doimali su se mnogo manje spontanima. Novo nasilje nije nužno bilo uzrokovano samom igrom, rezultatom utakmice, incidentima vezanim uz igru na terenu).

Izvještavajući o takvim događajima te želeći slikovito opisati nasilne gledatelje, jedan novinar nazvao ih je *hoolihani*, imenom irske obitelji čiji su članovi bili pogubljeni za vladavine kraljice Viktorije zbog asocijalnog ponašanja i ekstremnog nasilja tijekom nereda. Britanci međutim radije upotrebljavaju riječ *thugs*, koja je u svakodnevnom govoru sinonim za propalicu, razbijača. Takvo značenje stigmatizira huligane i označava ih kao nenormalne, marginalizirane u društvu te ih automatski svrstava u isti koš s običnim delinkventima, neovisno o uzrocima njihova nasilja.

4.2. Nasilje kroz povijest

Treba napomenuti da devijantno i nasilno ponašanje nije neka nova pojava koja se dogodila na sportskim terenima i natjecanjima.³ Kroz povijest su na natjecanjima ponašanja sportske gomile uvelike nalikovala suvremenom huliganstvu te su čak zahtijevala posebne društvene mjere, poput održavanja reda i mira ili zabrana ulaska na stadion. Tako da će biti dovoljno za ilustraciju navesti nekoliko primjera iz različitih povijesnih epoha.

³ Za više informacija o povijesti sportskog nasilja vidi članak *A Brief History of Violence and Aggression in Spectator Sports* autora R. Todd Jewella, Afsheen Moti, i Dennis Coates <http://www.baraka.consulting/uploads/A%20Brief%20History%20of%20Violence%20and%20Aggression.pdf>. Pristup ostvaren 28. svibnja 2016. godine.

Prvi zapis može se naći u djelima Tacita (Anali, 14.17) u kojima se opisuju okršaji u Pompejima 59. godine., kada su prilikom gladijatorskih igara koje je u Pompejima organizirao Livenius Regulus, gledatelji iz kolonija Nucerije i Pompeja započeli svađu uvredama, koja se nastavila bacanjem kamenja, a zatim razvila u oružani sukob. Velik je broj osoba u sukobima poginuo i bio ranjen te su Pompeji dobili desetogodišnju zabranu održavanja sportskih natjecanja, a udruge su bile ukinute.

U Velikom cirkusu u Rimu, koji je mogao primiti do 150.000 gledatelja, u više je navrata velik broj ljudi stradao pregažen gomilom.

U srednjem vijeku Crkva je zabranila igru soule koja je bila karakteristična po neredima i tučnjavama među gledateljima. U Bretanji se za vrijeme igranja soule provodio poseban nadzor reda i mira tako da su "službene osobe" bile opremljene tavama kao pomoćnim sredstvom u razdvajanju protivnika.

Oblici nasilja, verbalnog ili fizičkog zabilježeni su od samih početaka sporta i sportskog nadmetanja, što je i razumljivo s obzirom na iskazivanje pripadnosti određenoj ekipi, timu ili priklonjenosti određenoj strani. Kako je u ljudskim tijelima usađena "borba" za nešto što pripada svakome od nas, tako je i sam odabir strane definira određenu borbu za nešto ili nekoga. Razlika je u tome što sport više nema jednaku svrhu. Dok su antičke igre u svojoj praksi bile priprema ili nadomjestak za rat, sport je u 20. stoljeću počeo odražavati drukčije vrijednosti i ciljeve, kao što su obrazovanje, hedonizam, tjelesna sprema i snaga, glad za natjecanjima i spektaklima, društvena ili profesionalna integracija, osjećaj pripadnosti i društvena kohezija. Osim toga treba napomenuti i razvitak nogometa, kao najpopularnije igre na svijetu, uz koje su nasilni izgređi i huliganizam izgradili svoje temelje za daljnji razvoj.

4.3. Nastanak i razvoj huliganstva

Prva faza nastanka huliganstva obuhvaća razdoblje s kraja 50-ih i početka 60-ih godina 20. stoljeća, kada se unutar i izvan stadiona počinje bilježiti porast organiziranog nasilja. Od početka 20. stoljeća sve do 60-ih godina incidenti su bili uzrokovani pristranom percepcijom suđenja i igre te sportskim rivalstvom koje je bilo izraženo šovinizmom, razočaranjem i metežom. Od tog razdoblja nadalje huliganstvo se počelo definirati kao namjerno,

organizirano, strukturirano i smišljeno nasilje, približavajući se time definiciji “organiziranog kriminala”, kako je to opisao Brohm (1993.).

Sami nastanak ove subkulture praćen je preuzimanjem mnogih elemenata karakterističnih za rokerske i srodne subkulture iz svijeta glazbe. Kako navodi Perasović u svojoj knjizi “Urbana plemena” neki od najbitnijih preuzetih elemenata su: svijest o pripadništvu širem nogometnom plemenu sadrži elemente kao: pisanje grafita sprejevima (Punkeri); uporaba engleskog jezika (transparenti); eksperimentiranja s drogom (rockeri, Split - potkraj 70-tih); prisvajanje određenih odjevnih predmeta (spitka); frizure; naušnice; ples na stadionima („let me go“ - punkerski pogo ples i hardcore „slam dance“ spojen međusobnim hvatanjem i odguravanjem); dolazak navijača s vlastitim obilježjima na ritual rock-subkulture i slično. Uz preuzete elemente „navijačko pleme“ izgrađuje i svoj vlastiti identitet korištenjem predmeta poput bengalki i dimnih bombi.

Incidenti se dakle ne mogu pripisati samo fanatičnoj i alkoholiziranoj gomili, kako je to opisao Brohm (1993). Zanimajući, međutim, pri analizi sportske aspekte, neizvjesnost vezanu uz rezultat te njihov utjecaj na strastveno pristrane navijače, huliganstvo ograničavamo na socioekonomske čimbenike. Treba istaknuti da navijački sukobi mogu biti usko povezani sa politikom, neslaganje i nerazmjer među navijačkim skupinama, kako zbog religioznog (katolički Celtic vs protestantski Rangers), tako i zbog nacionalog (Hrvatska vs Srbija) ili političkog (u jednom razdoblju desničarski Real vs lijevičarski Atletico(M), ili puno bolji primjer - Roma vs Lazio) interesa ili stajališta određene grupe koje mogu rezultirati sukobom.

Dražen Lalić definira *navijačko nasilje* kao izravno narušavanje tjelesnog i moralnog integriteta sudionika u nogometnoj priredbi i drugih osoba te oštećivanje i uništavanje simbola, predmeta i objekata, koje se iskazuje kao fizičko i verbalno nasilje (1993.:173).

Walter Miller (Miller u Perasović, 2001.), nadalje, dokumentira kako se u grupama koje su definirane delinkventnima njeguje solidarnost među njihovim članovima te se osobni interesi podređuju grupnim. Pripadnost grupi i status unutar grupe pojedinac postiže djelovanjem koje zadovoljava određene elemente. Stoga Miller elaborira o osnovnim preokupacijama u životu pojedinaca – pripadnika radničke klase:

- nevolja (trouble) – upasti u nevolju i izvući se iz nje ponekad utječe na povećanje prestiža pojedinca unutar grupe

- žilavost (toughness) – fizička snaga i izdržljivost predstavljaju imperativ, a osjećajnost i sentimentalnost mora biti zanemarena
- lukavost (smartness) – podrazumijeva postizanje cilja uz maksimalnu upotrebu inteligencije i minimalno oslanjanje na fizičku snagu
- uzbuđenje (excitement) – postiže se upadanjem u nevolju
- sreća (luck) ili sudbina
- autonomija

Obzirom da su nogometna igra te sadržaji vezani uz konzumaciju nogometa stoljećima čvrsta značajka života pojedinaca – pripadnika radničke klase, mnoge od navedenih preokupacija moguće je identificirati u načinu ponašanja nasilnih nogometnih navijača od kraja 1950-ih godina nadalje. Stoga je ponašanje fanatičnih navijača, usmjereno prema suparničkim navijačkim grupama te sigurnosnim snagama, dovelo do spomenute konstrukcije i redovite upotrebe pojma nogometnog huliganizma, a termin huligan od tada, dakle, postaje sinonimom za pripadnike nasilne navijačke supkulture.

4.4. Mijenjanje socijalne slike

Budući da je nogomet utemeljen u Engleskoj te se na njezinu tlu brže strukturirao, demokratizirao i proširio, 1948. godine, 8000 škola bilo je učlanjeno u Engleski savez školskih nogometnih društava.⁴ Međutim taj se broj 1950-ih godina smanjuje u klubovima. Nogomet više nije bio jedini sport koji je pristupačan svima, te je samim time posjećenost stadionima krenula opadati. Da bi riješili problem pada posjećenosti utakmica, Britanci uvide profesionalizaciju igrača, povećanje udobnosti tribina te izmjenom struktura samih stadiona. Grade se nove tribine na stadionima, koji su većinom pravokutnog oblika, tzv. ends. Demokratizacija nogometa, njegovo eksploatiranje u sve slojeve društva te izgradnja novih mjesta na stadionima počinju privlačiti sve raznolikiju publiku, socijalno heterogenu, publiku koja se mnogo manje razumjela u sport. Razdoblje je to dubokih promjena u društvu u kojem se mladi sve više osamostaljuju i okreću drugim oblicima zabave. Prodajom jeftinih ulaznica za tribine ends klubovi potiču okupljanje mladih na tribinama koje su se do tada nazivale "narodnim" zbog cijene ulaznica te zbog različitih društvenih slojeva koji su kupovali ta

⁴ Za više informacija o povijeski engleskog nogometa vidi: <http://www.history.co.uk/study-topics/history-of-football-tennis/history-of-football> . Pristup ostvaren 29. svibnja 2016. godine.

mjesta. U Velikoj Britaniji se 1960-ih godina rađaju brojne kulture i supkulture mladih poput rough (mladi potekli iz najsiromašnije radničke klase), mods, teddy boys, skinheads, punks.

Tribine (ends) postaju teritoriji mladih koji se postupno počinju okupljati ovisno o tome za koji klub navijaju, iz koje četvrti dolaze, ovisno o pripadnosti određenoj subkulturi. Okupljajući se na takav način, počinju stvarati zajednice s vlastitim identitetom, ritualima, simbolima, znakovima raspoznavanja i kodeksom odijevanja koje su bile temelj osnivanja navijačkih skupina. Politika razdvajanja navijača postavljanjem ograda na stadionima dovela je do povećanja nasilja umjesto do njegova sprečavanja. Podjela *endsa* i razdvajanje pojedinih skupina potaknulo je "teritorijalizaciju" tribina, koje postaju mjesto spektakla i suparništva među skupinama.

Dougie Brimson u svojoj knjizi "Nogometni huliganizam u Europi" navodi: „Istina je da u većini slučajeva ljudi ne prisvajaju kulturu huliganizma. Ona prisvaja njih. (...) Najprije krenete na nogometne utakmice i to vas postupno usiše sve dok ne postanete dio problema, a da to niste shvatili ni priznali. Kad jednom uđete u to, veoma se teško povući bez pravog razloga što znam iz osobnog iskustva. Glavni razlog leži u tome što je umiješanost u nogometno nasilje iznimno uzbudljivo i pruža neizmjerni užitak. (...) Oni koji se prepuštaju nasilju i zastrašivanju na utakmicama čine to zato što im to omogućava da iskuse krajnosti svake emocije koja je poznata ljudskom biću (...). Navala adrenalina nikad ne prestaje i baš taj naboj je ono što je privlačno, moglo bi se čak reći da postajete ovisni o njemu“ (2006.: 51-52).

4.5. Posljedica socijalnih problema

Tijekom 70-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća razvoju huliganizma odgovara društveno i gospodarsko propadanje koje je pogodilo Veliku Britaniju. Nekolicina znanstvenika poput Iana Taylora (1982.) i Johna Clarkea (1978.) u svojim istraživanjima utvrđuje dvije bitne promijene 60-tih i 70-tih godina. Prva je "buržoizacija", odnosno uklapanje tog izvorno radničkog sporta sa utjecajnom srednjom klasom. Tu je cilj postići bitno povećanje standarda i zarada samih igrača te tako utjecati na promjenu životnog stila nogometaša.

Druga promjena je "internacionalizacija" tj. naglašavanje međunarodnog značaja nogometa sa istim ciljem kao i kod "buržoizacije" a to je stjecanje profita. Britanska ekonomska kriza, koja je 1970-ih i 1980-ih godina produbila stisak nad već nestabilnom socijalnom klimom, omogućila je navijačima da nasiljem iskažu svoje društvene frustracije te da se pobune protiv

klasne nepravde i osjećaja podređenosti. Gospodarski krah imao je za posljedicu dolazak na vlast Margaret Thatcher i uvođenje tzv. politike "restrikcije i štednje", privatizaciju i razvoj strogog ekonomskog liberalizma. Izbori tadašnje politike bili su jasni: treba potaknuti oporavak gospodarstva, čak i na račun radničkih slojeva i zapostavljenih kategorija društva. Gospodarske i socijalne mjere usmjerene prema radničkom sloju bile su prema nekim autorima pokretač razvoja huliganstva. „Brutalnost tačerskog projekta kojim se željelo kulturno i politički uništiti huliganstvo snažan je čimbenik koji objašnjava autonomizaciju navijanja i strategije koje su usvojili huligani da bi bili stekli prepoznatljivost u društvu“ (Mignon, 1995.: 22).

Nezaposlenost i inflacija su u porastu, a Margaret Thatcher uvodi politiku stroge štednje, privatizacije i ekonomije slobodnog tržišta koja, očekivano, drastično pogađa pripadnike radničke klase i društveno zanemarene pojedince koji nemaju mogućnost napredovanja na stratifikacijskoj ljestvici. Situacija postaje idealnim katalizatorom u napredovanju fenomena huliganizma. Huliganizam je, međutim, u manjoj mjeri bio odraz klasne borbe, odnosno predominantno je predstavljao mehanizam preživljavanja i društvenog potvrđivanja. Nogomet se pretvara u idealno sredstvo izražavanja mladih ljudi koji su bili socijalno isključeni.

Huliganstvo je, signal za uzburanu upućen zajednici te jasno ukazuje na duboko nefunkcioniranje britanskog društva. Nogomet postaje sredstvo izražavanja socijalne i ekonomske izgubljenosti mladih koji su isključeni iz društva. Jedinstvo skupina jača zbog sve veće marginalizacije njihovih članova, no jedinstvo je usmjereno i protiv drugih, stranaca, koji lokalnom stanovništvu „krađu posao“.

Neke skupine (u kojima dominiraju *skinheadsi* i ekstremna desnice) otvoreno pokazuju svoju ideologiju ili rasističke parole. Huliganstvo je za njih način života te pokazivanja i njegovanja različitosti, a navijanje i nasilje pomaže im da se uzdignu iz jadne i sumorne svakodnevice. Oni su bijeg pred tmurnim životom te daju smisao i svrhu bezizlaznoj budućnosti. Nogomet pripada narodnoj i radničkoj kulturi te veliča njezine vrijednosti, kao što su napor, fizički angažman, solidarnost, muževnost, organiziranost, podvrgavanje kolektivnoj disciplini i korporativnoj svijesti.

Ian Taylor i John Clarke iz toga zaključuju da ove bitne promjene zadiru u odnose između različitih klasa u britanskom društvu. Radnička klasa sa ovim promjenama gubi svoju ulogu u britanskom društvu, te ima negativan stav prema tim promjenama te Taylor i Clarke na tim

postavkama analiziraju pojavu huliganizma u Velikoj Britaniji. Clarke govori kako okosnicu navijačke subkulture čine mladi koji dolaze iz dezorganizirane "poluklase" a koji su najviše izloženi raznim ekonomskim i psihičkim frustracijama.

4.6. Heysel i uloga medija u širenju i poimanju huliganstva

Dana 29. svibnja 1985. godine. u Bruxellesu se igralo finale Kupa prvaka između Juventusa i Liverpoola. Brojni su upozoravali, između ostalih i Liverpoolov izvršni direktor, da stadion zbog dotrajalosti ne odgovara sigurnosnim i drugim kriterijima za odigravanje finala Kupa prvaka. Neredima je kumovala i loša podjela karata pa su navijači jednih i drugih bili međusobno ispremiješani i odijeljeni samo s nekoliko zaštitara. Talijani su bili ti koji su prvi počeli provocirati i 2h prije početka susreta počela je kiša kovanica po navijačima "redsa". Na dan finala na stadionu se tiskalo oko 60 tisuća navijača, od toga 25 tisuća Talijana i Engleza. Veliki broj talijanskih navijača se domogao ulaznica za sektor Z, čime su došli u dodir s najekstremnijim Liverpoolovim navijačima u sektorima X i Y. Belgijska je policija, nakon prve tuče, između sektora Y i Z postavila zaštitnu žičanu ogradu, koju je čuvao manji odred policije. Tada su se navijači počeli gađati komadima dotrajalih i oronulih betonskih tribina.

Sukob je eskalirao kada je veća grupa Liverpoolovih navijača preskočila i probila zaštitnu ogradu, ušavši u sektor Z. Bježeći pred njima, Juventusovi navijači su nagrnuli na vanjski zid stadiona, koji se pod njihovom težinom srušio. Poginulo je 39 ljudi, a preko 600 je bilo ozlijeđeno. U kaosu koji je uslijedio, navijači Juventusa na drugom kraju stadiona su krenuli u odmazdu prema Liverpoolovim navijačima, sukobivši se s belgijskom policijom koja im se ispriječila na putu. Sukob je trajao preko dva sata, čak i nakon što je utakmica počela.

Unatoč tragediji, utakmica je odigrana, jer se smatralo da će njezino otkazivanje rezultirati još većim neredima. Juventus je pobjedio pogotkom Platinija u 56. minuti.

4.6.1 Posljedice Heysela

Heyselska tragedija je događaj koji je promijenio puno toga u smislu navijačke subkulturne scene. UEFA je kaznila Engleski nogometni savez i engleske klubove sa tri godine neigranja u UEFA-inim natjecanjima. Osim sa kaznama na europskoj razini i engleska premijerka Margaret Thatcher odlučila se obračunati s huliganstvom u Engleskoj. Kazne su znatno postrožene, zatvor za huliganske ispade je postajao automatski, policiji su proširene ovlasti u suzbijanju divljanja, a svi počinitelji izgređa su se morali javljati policiji prije utakmica. Uslijedile su zabrane posjeta utakmicama izgrednicima, zatvorske kazne su bivale sve dulje, a novčane kazne sve veće. Nakon više od deset godina borbe s huliganstvom, postiglo se to da je red na engleskim nogometnim stadionima došao do kazališne razine. Drama na Heyselu je potaknula širenje fenomena na Europu i stvaranje kolektivnih predodžbi o huliganstvu. Huligan je bio sustavno zamišljan kao mlad Englez, loše integriran u društvo, delinkvent u svakodnevnom životu.

Kako navodi Perasović (2003.), slučaj Heysel bio je događaj koji je promijenio puno toga u shvaćanju i poimanju huliganizma, odnosno dogodio se događaj koji je podigao taj društveni problem na jednu novu razinu. Medijatzacija događaja na Heyselu ubrzala je širenje fenomena na europskoj razini. Tretman "Heysela" bio je jedan od najjasnijih dokaza kako ih je vrh dominantne kulture (prikazivan u prvim minutama TV dnevnika) konačno priznao. Navijači su, na svoj način osjetili da im raste ugled jer je i mnogim njihovim roditeljima na jednoj drugoj razini bilo jasno da je i negativna reklama – također reklama i da nitko više njihov stil ne može smatrati neozbiljnim (Perasović, 2003.: 244).

Prema Brimsonu (2006.): "masovni mediji imaju moć stvaranja mišljenja, mijenjanja percepcije, osiguravanja publiciteta ili uništavanja pojedinaca: medijsko prezentiranje nekog događaja uvertira je određenoj reakciji javnosti, a intenzitet javne reakcije, nadalje, ovisi o načinu na koji je informacija prezentirana javnosti. U svrhu većeg utjecaja na javno mnijenje, posebice prilikom društvenih pojava i procesa koje većina pojedinaca smatra negativnima, mediji se često služe senzacionalističkim načinom prezentacije informacija, što u već nestabilnoj društvenoj atmosferi može uzrokovati osjećaj nemoći i razne napetosti".

U borbi protiv huligana britanski su novinari stvorili tzv. thugs league (ligu razbijača) čija je inicijativa umjesto planiranog postigla potpuno suprotni učinak, te je potaknula na nasilje među skupinama. Francuski časopis "Sup'Maga" (Navijački magazin) tiskan je u vidu da se valoriziraju navijačke koreografije, međutim postupno je nastao animozitet i osjećaj suparništva stvaranjem rang liste najboljih navijačkih skupina. Časopis se vremenom postupno okrenuo ekstremnijim oblicima navijanja i počeo objavljivati velik broj članaka posvećenih huliganima.

4.7. Širenje huliganstva i njegova promjena

Huliganstvo možemo definirati kao čin navijača, a ne pojedinaca izvan svijeta nogometa. Huligani pripadaju strukturiranim skupinama. Možemo utvrditi da je situacija nalik onoj konzumiranju droge: iako svi navijači neće postati huligani, svi su huligani istinski navijači. Kako navodi Ehrenberg: "Ponašanje huligana oslanja se dakle na sportsku i kulturnu tradiciju od koje odstupaju i tako je mijenjaju. Cilj je njihova nasilja prijenos prepoznatljivosti s terena na tribine" (Ehrenberg, 1991.: 58).

Razdoblje nakon Heysela također karakterizira strukturna promjena huliganstva. Društveni je nadzor doveo do pojave nove vrste huligana, *casualsa*, nasilnih navijača koji ne nose nikakve simbole skupine. Neutralna odjeća *casualsa* ulijeva povjerenje i oni bez poteškoća ulaze na stadion. Huligani postaju nevidljivi i neprepoznatljivi.

Danas je na velikom dijelu europske ultras scene obnovljen stil *casualsa*, samo današnja odjeća „casualsa“ navijače ne čini nevidljivima nego „uniformiranima“ i prepoznatljivima.

5. NOGOMET - SPORT RADNIČKE KLASSE

Današnji je sport, kao i sadržaji vezani uz sport, (relativno) dostupan svim društvenim slojevima, što se naročito odnosi na nogomet: Buzov i suradnici (1990.) argumentiraju kako je ovaj sport brzo stekao opću popularnost zahvaljujući svojim inherentnim svojstvima bliskima nekim kulturnim specifičnostima europske radničke klase (potencirani stereotip muškosti, naglašena vrednota kolektivizma, mogućnost zadovoljavanja vrednote uspjeha). Srđan Vrcan u svojoj knjizi "Nogomet – politika – nasilje" (1990.) razmatra korelaciju nogometa i socijalne zbilje te zaključuje kako je posve razumno očekivati da nogomet predstavlja refleksiju aktualne društvene atmosfere. Vrcan smatra da sport i ono što se događa u vezi s njim imaju svojevrni privilegij da otvorenije, slobodnije i brutalnije otkrivaju mnogo onoga što je na djelu drugdje u društvu, ali se drugdje i zamagljuje i potiskuje u nevidljivost ispod razine javnosti" (Vrcan, 1990.: 47-48).

Suvremeni nogomet, s druge strane, promovira etičke te estetičke karakteristike igre: nogometna etika naglašava vrijednost suradnje, zajedništva i cjelovitosti igre, ističe kako nogomet utječe na izgradnju karaktera, osjećaja za sudjelovanje, suradnju, zajedništvo, pošteno nadmetanje i fair-play; nogometna estetika proučava skladnost akcija, ritma i tempa igre te ljepotu igre i pojedinačnih poteza igrača. Paradoks nogometne igre, kako navodi Elias (1983), proizlazi iz istovremene koegzistencije kaosa i kontrole: nebrojene kombinacije poteza igrača nemoguće je predvidjeti, a red proizlazi iz, primjerice, unaprijed definiranih mogućih akcija igrača. „Prema tome, visoko civilizirani i uređeni nered te opuštajuća napetost nogometne utakmice vode publiku do kolektivne katarze“ (Elias u Frank i Steets, 2010.:2-3).

Prakticirati nogomet znači biti uključen u činove nasilja i agresije. Budući da su pojedinci koji čine neposrednu publiku istovremeno sudionici nogometnog natjecanja koje obiluje nasiljem, oduvijek postoji kultura nasilja povezana s konzumacijom toga sporta. Slično tvrdi i Poulton (Poulton u Frosdick i Marsh, 2005.), ističući kako je nogomet veoma kompetitivan, agresivan i maskuliniziran sport, posebice u Engleskoj, te nije neobično da postoje poveznice između vrijednosti i ciljeva kojima je okarakterizirana nogometna igra te vrijednosti i ciljeva koji se nalaze u pozadini navijačkog nasilja.

U razdoblju djelovanja industrijske revolucije sport je smatran rješenjem problema slobodnog vremena niže radničke klase te pretjerane feminizacije srednjeg i višeg srednjeg sloja. Pripadnici britanske radničke klase svoju socijalnu, a time i rodnu identifikaciju desetljećima

ostvaruju posredovanjem nogometa koji je simbolizirao njihovo radno iskustvo. Prakticiranjem nogometa razvijali su se i slavili gotovo junački oblici lojalnosti, hrabrosti i čvrstine radničke klase. Od 1960-ih godina, s konstantnim povećanjem plaća igrača i rastućim utjecajem televizije, sve veće količine kapitala cirkuliraju oko nogometne industrije. Gotovo četvrt stoljeća televizijske postaje u Europi ključni su element sve veće komercijalizacije sporta, pri čemu su rast plaća igrača i sve veći troškovi za prava emitiranja s mjesta događaja najočitiji aspekt toga fenomena – vjerojatno zato što njima pripada većina medijskog prostora.

Današnji poredak u europskom klupskom nogometu naslijeđe je industrijalizacije i razvoja radničkog pokreta. Nakon industrijske revolucije i procesa urbanizacije iz određenih era izrasli su klubovi kao što su Manchester United, Barcelona, Juventus, Milan i Bayern. Temelji nogometa kao 'narodne' igre sežu u isto doba kao i počeci radničkog pokreta. U Britaniji, kao i u gotovo svim drugim zemljama Europe i svijeta, nogomet je počeo kao razbibriga društvene elite, ali je zamašnjak dobio kad ga se prihvatila radnička klasa. Nogomet je procvao u gradovima koji su u nekom razdoblju bili najjače zahvaćeni industrijalizacijom, samim time i radničkim pokretom. Jedni od najvećih europskih klubova smješteni su u nekoć industrijskim gradovima koji su privlačili ogromni broj doseljenika: izmješteni iz svoje izvorne sredine i najčešće grupirani oko radničkih krugova, nogomet je za njih bio najbrži način asimilacije i dosezanja osjećaja pripadnosti. Nogomet je u tim sredinama uvijek značio više nego drugdje i klubovi su rasli znatno više i brže nego u glavnim gradovima.

6. MARGARET THATCHER – REPRESIJA I NEOLIBERALIZAM

Pripadnica Konzervativne stranke, obnašala je premijersku funkciju u Velikoj Britaniji od 1979. do 1988. godine, a tijekom svog dvostrukog mandata zaradila je nadimak 'Iron lady', ponajviše zbog svog žestokog protivljenja politici tadašnjeg Sovjetskog saveza. U trenutku dolaska Margaret Thatcher na mjesto premijera, Velika Britanija bila je zemlja koja je zapala u duboku krizu. Stanje državnog proračuna bilo je katastrofalno, industrija je naočigled propadala, a broj nezaposlenih dosegao je čak 3 milijuna. Margaret Thatcher okrenula se liberalnim principima i tako je nastojala izvući Veliku Britaniju iz krize. Slijepo je vjerovala u ekonomski liberalizam i bila žestoka protivnica socijalizma.

Nakon što je u svibnju 1985. godine došlo do krvavog sukoba između navijača talijanskog kluba Juventus i engleskog kluba Liverpool na stadionu Heysel u Bruxellesu, prije finala Kupa europskih prvaka u nogometu, u kojem je poginulo 39 navijača, uglavnom Talijana, užasnuta Margaret Thatcher naredila je, nakon što su engleski huligani uhvaćeni: „Dovedite ih u kavezima!“ *Tačerizam* je, tvrdi kolumnist Independenta Owen Jones,⁵ oblikovao i formirao policijski mentalitet koji je rezultirao tragedijom na Hillsboroughu. Sredinom 1980-ih, na polovici vladavine Margaret Thatcher, nogomet je u Britaniji bio na najnižim granama. Posjet na stadionima bio je niži nego ikad otkako je taj sport još početkom stoljeća stekao ogromnu popularnost, sama zdanja bila su u poluruševnom stanju, opasna po život i u njih nije bilo ulagano desetljećima, a većina Britanaca klonila ih se jer su u medijima bili prikazivani kao postapokaliptična mjesta na kojima vlada nasilje i bezakonje. Sve to uvjerilo je vladu da problemi oko nogometa spadaju isključivo u domenu osiguravanja javnog reda i mira. Thatcher je u svemu prije svega vidjela sramotu za Britaniju. Njena želja bila je da očisti sport i zemlju od ovih huligana. Međutim, način obračunavanja s problemom vodio je računa samo o posljedicama, ne i o uzrocima - njeno glavno oruđe bila je represija.

Policiji su dane dotad neviđene ovlasti, oko tragično zapuštenih tribina podignuti su zidovi i zaštitne mreže, nogometni navijači sustavno su demonizirani i kriminalizirani preko medija. Donesen je zakon prema kojem se na stadion moglo samo uz svojevrsnu navijačku legitimaciju.

6.1. Hillsbrough 1989.

Tragedija na Hillsboroughu dogodila se 1989. godine u utakmici polufinala FA kupa između Liverpoola i Nottinghama. Na toj je utakmici 96 gledatelja, koji su bili zgnječeni uz ogradu izgubilo život. Tragedija je u potpunosti bila odgovornost organizatora koji su pustili previše ljudi na zastarjeli i ruševni stadion, ali i policije koja je sve to mogla spriječiti. Nakon katastrofe u Sheffieldu, zapreke i ograde uklonjene su s engleskih stadiona.

⁵ Vidi članak *Thatcherism was a national catastrophe that still poisons us* autora Owen Jonesa na <http://www.independent.co.uk/voices/comment/thatcherism-was-a-national-catastrophe-that-still-poisons-us-8564858.html> . Pristup ostvaren 10. rujna 2016. godine.

Izvjешće koje se utvrdilo nakon utakmice glavninu je odgovornosti svalilo na policiju, stoga su se dogodile određene promjene koje su se dogodile u budućnosti poput stadiona sa sjedećim mjestima, zabrana prodaje alkohola, uklanjanje zidova, ograda i mreža. U kombinaciji s nastankom Premier lige te ulaskom ogromnog televizijskog i sponzorskog novca u nogomet, komfor i cijene ulaznica su drastično narasle i praktično protjerali tradicionalnu radničku klasu s tribina. Liberalni kapitalizam je postupno preuzimao stvar u svoje ruke. Te su promjene riješile engleske problem s huliganizmom puno efikasnije od represijske politike koju je provodila Margaret Thatcher.

Neki autori, poput Redheada (1993.) smatraju da je jedan od uzroka smanjenja nasilja u devedesetima godinama i masovna upotreba ecstasya među navijačima.

7. POJAVA HULIGANIZMA U HRVATSKOJ

Sport je u suvremenoj Hrvatskoj obilježen čestim izbijanjem raznovrsnoga nasilja, kontinuiranom prisutnošću korupcije pa i organiziranoga kriminala te drugih pojava štetnih i za sport i za društvo u cijelosti. Unatoč tome, moguće je uočiti kako u nas još nije došlo do sinergije javne politike, medija i civilnoga društva kojom bi se prepoznavanje problema vezanih za sport nadogradilo učinkovitim aktivnostima suzbijanja tih problema.

Hrvatska je po navijačkome nasilju već dugo sastavnim dijelom Europe, odakle smo poznati jos iz vremena dok je Hrvatska bila u sastavu Jugoslavije, a trend intenzivnog navijačkog nasilja nastavio se i nakon stjecanja nacionalne samostalnosti. Brojni izgredi ekstremnih pripadnika Bad Blue Boysa (skupina navijača Dinama), Torcide (Hajduka) pa i drugih skupina, visoke kazne koje su zbog tih izgredata UEFA-i morali platiti hrvatski klubovi i Hrvatski nogometni savez upravno na to upućuju. Kako Vrcan u svojoj knjizi „Nogomet – politika – nasilje“, napominje da se osamostaljivanje Hrvatske kao države odigravalo početkom devedesetih godina prošloga stoljeća, te činjenicu da se “nogometno navijaštvo na prostorima bivše Jugoslavije uoči izbijanja teške društvene krize ili njezinog ulaska u terminalno krizno razdoblje, razvijalo slijedeći uglavnom matricu razvoja nogometnog navijaštva u mnogim zemljama zapadne Europe ”nužno treba promotriti u kontekstu eskalacije nasilja koja će uslijediti na prostoru Hrvatske, odnosno “u sklopu zaoštavanja

društvenih podjela i intenziviranja konfliktnosti koja je namjerno dovedena do usijanja” (Vrcan, 2003: 97).

Daljnji razvitak problema *nogometnog huliganizma* u Hrvatskoj obilježen je poremećajima u odvijanju tranzicije, gospodarskom i društvenom krizom, divljim kapitalizmom te drugim obilježjima društvenoga okružja. Zbog centralizacije zemlje dolazi do tenzija između razvijenoga sjevera i atrofiranog istoka i zapada, regija u kojima su se ljudi stoljećima bogatili, sad su pusti, 'kržljavi' i zaostaju za ostatkom zemlje, stoga taj detektirani problem rezultira čestim razmiricama i čestim sukobima uglavnom pripadnika najvećih navijačkih skupina Bad Blue Boysa i Torcide, ali i drugih skupina (Armade, Kohorte i ostalih). Sport, posebice nogomet, kako u Hrvatskoj tako i u drugim zemljama, prvorazredna je pozornica komuniciranja, odnosno izražavanja različitih identiteta. Na toj pozornici timovi, više nego pojedinci, funkcioniraju kao vrhunski simboli identiteta, pa zbog naglašenijega utjecaja autoritarne kulture nasilja te smanjenoga utjecaja demokratske kulture tijekom navijanja može doći do ekscesa.

Politički i društveni uvjeti, dakle oni koji se formiraju izvan samoga sporta, a pod kojima simbolično nasilje može mutirati u zbiljsko, u suvremenoj su Hrvatskoj poprilično raznovrsni. Ti se uvjeti mogu uočiti u širokom rasponu od prisutnosti etnocentrizma i šovinizma te s time povezanih manipulacija ekstremnim navijačima koje poduzimaju radikalne političke opcije preko nezavidnoga i besperspektivnoga položaja mladih, pa do posljedica ratnih zbivanja te centralizacije koja je rezultirala povećanim tenzijama između sjevera i juga Hrvatske.

7.1. Društvene aktivnosti suzbijanja navijačkoga nasilja ; represija kao rješenje problema?

Pilić (2003.) navodi kako jaz između 'bogatoga sjevera' i 'siromašnoga juga' nikada nije bio veći od početka hrvatske samostalnosti. Nogomet i nogometno nasilje samo su finalni, najbrutalniji pokazatelj tog jaza, koji niti počinje, niti završava nogometom, nego se proteže na gotovo sve sfere življenja, uključujući i alternativnu i službenu kulturu

U Hrvatskoj se, kao ni u nekim drugim europskim zemljama, ne koristi dostatno takav pristup, nego je izrazit naglasak na mjerama represije koje su uređene poznatim Zakonom o sprječavanju nereda na sportskim natjecanjima, koji je odredio novčane, zatvorske i druge kazne. Moguće je zaključiti kako intenzivno korištenje represivnih mjera izaziva ogorčenje brojnih navijača i čini ih izoliranijima od društva te time spremnijima za nasilničko ponašanje.

Srđan Vrcan je još početkom prošloga desetljeća analizirao represivnu i preventivnu strategiju te upozoravao kako se "može razumno pretpostaviti da tek kombinacija ovih strategija može imati neki značajniji učinak, bar u smislu zaustavljanja postojećega trenda eskalacije nasilničkoga ponašanja" (1990.: 100-101). Kako Vrcan navodi, u Europi dolazi do razrade "sustava kombiniranih mjera policijsko-preventivne i represivne naravi i mjera kojima se sustavno nastoji promijeniti sastav nogometnih navijača pa i sama narav nogometnoga navijanja. To je strategija kojoj teže međunarodne organizacije, a u osnovi se radi o temeljitoj promjeni slojevno-klasne i generacijske strukture nogometne publike kao i promjeni u tradicionalnim vezama klubova za pojedine sredine i društvene slojeve" (Vrcan, 2001.: 40).

Ti su uvjeti raznovrsni, a ponajviše se odnose na unapređenje kvalitete klupskoga nogometa, uređenje stadiona, uvođenje modernih i visoko tehnologiziranih mjera sigurnosti, precizno normativno uređenje financijskih i drugih odnosa u nogometu i sportu, strogo poštovanje zabrane točenja alkohola u širem prostoru oko stadiona i slično.

Hrvatski istraživači međuodnos sporta i nasilja u svojim tekstovima i javnim nastupima upozoravaju na nedostatnost tih mjera pa i štetnost njihova provođenja.

Znanstvena zajednica u različitim zemljama Europe je uglavnom suglasna da je nužno suzbijati nasilje ekstremnih nogometnih i drugih navijača koordiniranom represijom i prevencijom, što zahtijeva sustavno i dugoročno provođenje preventivnih mjera pri rješavanju toga problema. Pa tako među mjerama prevencije treba istaknuti obrazovne programe, projekte za navijače, projekte integracije skupina navijača i zajednica građana, djelovanje

kroz masovne medije, preventivne aktivnosti na mjestima okupljanja navijača i slične. Također, treba se ozbiljno zapitati koji su akteri odgovorni za provođenje prevencije nasilničkoga ponašanja u Hrvatskoj, jer se to kod nas ne može jasno razabrati, kao što nije zamjetno da je bilo koja organizacija (Hrvatski nogometni savez, nogometni klubovi, Hrvatski olimpijski odbor i druge) sličnu prevenciju dosad sustavno provodila.

Perasović (2003.) u intervju koji je dao za „Slobodnu Dalmaciju“ navodi sljedeće : “Normalno je da je takve stvari moguće i spriječiti, da ih je moguće prevenirati, da se različitim akcijama, ponekad i represivnim, ti rizici mogu smanjiti. Međutim, s obziro na neke trajne karakteristike navijačkoga svijeta, kao što su koncept muškosti i dokazivanja kroz fizičke obračune – dakle kroz maskulinistički koncept, kroz alkohol, kroz kompeticiju koja se također favorizira u nogometu, kroz diskurs kojim se koriste novinari, a koji je prilično ratnički, sa svim “rovovima”, “rovovskim bitkama”, “bunkerima” i sl. – jasno je da će nasilje ostati jedna od trajnih karakteristika svijeta nogometnih huligana, radikalnih navijača, tifosa, fanatika...kako ih već želimo zvati”.⁶

Sažeto izneseno, pri suzbijanju navijačkoga nasilja potrebno je postaviti održive i realistične ciljeve društvene akcije, odnosno nemati iluzija da se taj problem u duljem razdoblju može posve prevladati.

8. PREVENCIJA HULIGANIZMA NA SPORTSKIM NATJECANJIMA

Prevenција huliganizma na sportskim natjecanjima je jedna od najčešćih tema današnjice. Direktna prevencija se postiže putem različitih zakona i propisa, odnosno putem zakonske regulative. No prevencija se postiže i putem drugih načina, posebice putem različitih edukativnih radionica, konferencija ili putem različitih kampanja.

⁶ Benjamin Perasović: Torcida se vratila nasilju, *Slobodna Dalmacija*, Split, 12. prosinca 2003. godine.

8.1. Zakoni i propisi u sportu (Zakonska regulativa)⁷

Zakoni i propisi u sportu definiraju kažnjivo ponašanje koje može biti povezano s ponašanjem i na sportskim natjecanjima te putem kažnjavanja takvih ponašanja ovi Zakoni predstavljaju jedan od najjačih alata prevencije huliganizma. To su Zakon o prekršajima javnog reda i mira, Kazneni zakon i Zakon o sprječavanju nereda na športskim natjecanjima. Ovdje je uvršten još jedan zakon, a to je Zakon o sportu, koji nema direktnu prevenciju nasilnog ponašanja na sportskim natjecanjima no on je također važan jer definira općenito stavke o sportu.

8.1.1. Zakon o športu

Zakon o športu (NN 71/06, 150/08, 124/10 i 124/11) definira općenite stavke o sportu poput:

- sustav športa i športske djelatnosti, stručni poslovi u športu, športska natjecanja, financiranje športa, nadzor i ostala pitanja od značaja za šport
- sustav športa i športske djelatnosti, stručni poslovi u športu, športska natjecanja, financiranje športa, nadzor i ostala pitanja od značaja za sport
- sport mora biti jednako dostupan svima bez obzira na dob, rasu, spol, spolnu orijentaciju, vjeru, nacionalnost, društveni položaj, političko ili drugo uvjerenje.

Ovaj Zakon ne definira kazne za nasilničko ponašanje, niti njegovu prevenciju kao što to čine ostali Zakoni, već se u ovom Zakonu definira sport, sportska natjecanja, sustav sporta, pravila i slično. Treba napomenuti da je sport jednako dostupan svima, bez obzira na različitosti koje su postale sve češći pokretač stvaranja nasilnog ponašanja.

⁷ Dokumenti zakonske regulative dostupni su na službenoj web stranici Narodnih novina <https://www.nn.hr/>.

8.1.2. Zakon o prekršajima javnog reda i mira

Prekršaji protiv javnog reda i mira, kako je definirano članom 1. su „djela kojima se na nedozvoljen način remeti mir, rad ili normalan način života građana, stvara nemir, neraspoloženje, uznemirenost ili ometa kretanje građana na ulicama i drugim javnim mjestima ili ometa ostvarivanje njihova prava i dužnosti, vrijeđa moral, ometa vršenje zakonitih mjera državnih organa i službenih osoba, ugrožava opća sigurnost ljudi i imovine, vrijeđaju državni organi ili se na drugi način narušava javni red i mir građana te djela utvrđena ovim zakonom. U ovom zakonu (NN 5/90, 30/90, 47/90 i 29/94), mnogi članci su vezani za kažnjavanje dijela koja su česta na sportskim natjecanjima, u vidu stvaranja nereda, huliganizma, nasilničkog ponašanja i slično.

Osobe koje omalovažavaju ili vrijeđaju državne organe i službene osobe, a prilikom izvršavanja njihove službe, kažnjavaju se na temelju člana 15., dok se članom 18. kažnjavaju osobe koje uništavaju, oštećuju predmete državnih organa. Članom 19. se kažnjavaju oni koji neovlašteno pucaju iz vatrenog oružja, pale rakete ili bilo koje slične eksplozivne materijale pri čemu narušavaju mir i sigurnost građana.

Primjeri ovih članaka, kao i ostali članci navedenog Zakona mogu se primijeniti i na kažnjavanje vezano uz sportska natjecanja, odnosno za sprječavanje i kažnjavanje huliganizma i nasilničkog ponašanja.

8.1.3. Zakon o sprječavanju nereda na sportskim natjecanjima

31.srpnja 2003. godine na snagu je stupio zakon o sprječavanju nereda na sportskim natjecanjima, poznatiji kao "zakon o navijačima" (NN 117/03, 71/06, 43/09 i 34/11).

Ovo je najkonkretniji zakon koji služi prevenciji nereda na sportskim natjecanjima a njegova je svrha „osiguravanje sigurnosti gledatelja, natjecatelja i drugih sudionika športskog natjecanja ili športske priredbe i stvaranje okruženja koje sprječava, suzbija i sankcionira nedolično ponašanje, nered, te nasilje, prije, za vrijeme i nakon športskog natjecanja ili športske priredbe, zaštita gledatelja koji se dolično ponašaju, zaštite drugih građana i njihove imovine i imovine pravnih osoba te stvaranje uvjeta da športsko natjecanje ili športska priredba što više pridonosi kvaliteti života građana, osobito mladeži“ kako je definirano člankom 1.

U ovom zakonu propisuju se, prema članku 2, ponašanja vezana uz sportska natjecanja, odgovornosti kao i obveze sportskih klubova, saveza, društava, zatim se definiraju posebni uvjeti koje sportski objekt mora ispuniti. Također se definiraju obveze i odgovornosti gledatelja, sportaša, trenera, sudaca i ostalih aktera u sportskom natjecanju. Osim toga, definiraju se sva kaznena djela, prekršaji i sankcije za protupravna ponašanja.

Primjeri protupravnih ponašanja, kako se navodi u ovom Zakonu, a čija je svrha ovog zakona spriječiti navedena dijela su (definirano članom 4.):

- posjedovanje ili konzumiranje alkoholnih pića i drugih pića koja sadrže više od 6% alkohola, droga te posjedovanje pirotehničkih sredstava, oružja i drugih sredstava pogodnih za nanošenje ozljeda ili za stvaranje nereda i nasilja
- pokušaj unošenja ili unošenje u športski objekt alkoholnih pića, droga, pirotehničkih sredstava, oružja i drugih predmeta koji su prema prosudbi redara pogodni za nanošenje ozljeda ili za stvaranje nereda i nasilja
- pokušaj ulaska, dolazak i boravak na prostoru športskog objekta u alkoholiziranom stanju iznad 0,50 g/kg, odnosno odgovarajući iznos miligrama u litri izdahnutog zraka,
- maskiranje lica kapom, maramom ili na drugi način radi prikrivanja identiteta
- pokušaj unošenja, unošenje i isticanje transparenta, zastave ili druge stvari s tekstom, slikom, znakom ili drugim obilježjem kojima se iskazuje ili potiče mržnja ili nasilje na temelju rase, nacionalne, regionalne ili vjerske pripadnosti,

- bacanje predmeta u natjecateljski prostor ili gledateljski prostor
- pjevanje pjesama ili dobacivanje poruka čiji sadržaj iskazuje ili potiče mržnju ili nasilje na temelju rase, nacionalne, regionalne ili vjerske pripadnosti
- paljenje i bacanje pirotehničkih sredstava, – paljenje ili uništavanje na drugi način navijačkih rekvizita i drugih predmeta
- pokušaj nedopuštenog ulaska ili nedopušten ulazak u natjecateljski prostor ili u gledateljski prostor ili prostor koji je namijenjen sucima ili drugim osobama koje sudjeluju u športskom natjecanju
- boravak i zadržavanje na mjestu u gledateljskom prostoru za koje se ne posjeduje ulaznica ili odgovarajuća isprava izdana od strane organizatora.

Osim navedenog, u ovom Zakonu definiraju se i tijela koja moraju sudjelovati na sportskim natjecanjima a u svrhu sprječavanja kaznenih djela iz prethodne točke, a to su zaštitari i redari. Također, u članku 25. definira se odgovornost gledatelja, gdje se zabranjuje unašanje alkohola iznad dopuštenog, droga, oružja, transparenta, zastava, i simbola koji sadržavaju rasističke ili druge uvredljive poruke te se dopušta policiji da pregleda gledatelje i ukoliko nešto od navedenog nađe, oduzeti im to, udaljiti s natjecanja i zabraniti dolazak u mjesto sportskog natjecanja.

„Svrha Zakona o navijačima je osiguravanje sigurnosti gledatelja, natjecatelja i drugih sudionika sportskog natjecanja ili sportske priredbe i stvaranje okruženja koje sprječava, suzbija i sankcionira nedolično ponašanje, nered, te nasilje prije, za vrijeme i nakon sportskog natjecanja ili sportske priredbe, zaštita gledatelja koji se dolično ponašaju, zaštite drugih građana i njihove imovine i imovine pravnih osoba te stvaranje uvjeta da sportsko natjecanje ili sportska priredba što više pridonosi kvaliteti života građana, osobito mladeži.“

Zakoni koje krše navijačke skupine su opći zakoni te je njihovo kršenje vezano za : vrijeđanje po raznim diskriminacijskim osnovama pojedinaca ili skupina ljudi, fizički napadi sa nanošenjem lakših, težih ili čak smrtnih posljedica, uništavanje javne i privatne imovine, uznemiravanje javnog reda i mira, ugrožavanje opće sigurnosti (pirotehnika), zlouporaba zabranjenih sredstava (alkoholna pića, narkotici, pirotehnika), ometanje odvijanja sportskih i drugih društvenih događanja i dr. Kazne za huligansko ponašanje pojavljuju se u obliku:

društveno korisnog rada, novčanih kazni, zatvorskih kazni u trajanju od nekoliko dana do nekoliko godina, ograničenja kretanja za vrijeme odvijanja određenih društvenih događanja, izгона i proгона za strane državljane itd.

Zakon o navijačima donesen je po uzoru na Margaret Thatcher, a naša "čelična lady" bila je Đurđa Adlešić. Zakon je više puta nadopunjavan i izmjenjivan da bi danas praktički dozvolio policiji pretresanja ljudi koji „prema okolnostima očigledno idu na sportsko natjecanje“ ili kazneno gone ljude za poticanje i sudjelovanje u stadionskim tučnjavama, što prečesto okrivljava krive ljude bez pravih dokaza i onemogućava element samoobrane prilikom huliganskih napada. Novi kazneni zakon koji je stupio na snagu omogućava pregledavanje mailova, prisluškivanje svakoga zbog sumnje na piratizaciju, postavljanje kamera po stanovima, ilegalno pribavljanje dokaza ako je to od šireg interesa za istragu, držanje u pritvoru bez znanja o optužbi tijekom istrage. Navijačke su skupine većinom složne, nezadovoljne izlaze u javnost kako je ovaj Zakon prestrog uz obrazloženje da je narušena sloboda izražavanja i ugrožen njihov opstanak kao prepoznatljive subkulture u društvu.. Postavlja se pitanje kako se na drugim događajima mogu ispijati alkoholna pića, poput norijade, koncerata i drugih raznih događaja.

Navijači na svoj način, opravdan od strane društva ili ne, vode brojne bitke te izražavaju nezadovoljstvo stanjem u državi, društvu, marginiziranosti ili potpunom jazu između 'bogatog sjevera i atrofiranog ostatka zemlje kao i pravosuđu kao „rak ranom“ hrvatskog društva.

Treba napomenuti da su čelni ljudi Hrvatskog nogometnog saveza, osobe pod istragama od strane državnih sudskih uprava, protiv kojih se vode brojne optužbe i sudski procesi, stoga bengalke i topovski udari za navijače više nisu samo sredstvo dekora na stadionima, već alat u borbi protiv nepravde i licemjerstva.

Najzorniji primjer toga je skup Torcida u Splitu kada je 30 000 povika aritikuliralo za promjene Zakona o navijačima, a to nisu bile promjene koje su se odnosile za Hajduk, nego promjene koje uvelike mogu pomoći oporavku hrvatskog profesionalnog sporta.

9. ZAKLJUČAK

Postoji izreka da je nogomet *najvažnija sporedna stvar na svijetu*, pa upravo iz toga možemo uočiti koliko je sport ukorjenjen u živote ljudi. Uz sport primjećujemo i grupe ljudi koji nisu direktno vezane za sam sport. Takvu grupu ljudi, koja je vezana uz sport, sportaša ili sportski klub nazivamo navijačima. Navijačke skupine su formirane grupe u kojima postoji određen skup vrijednosti i pripadnosti a svaki član takve grupe ima svoju ulogu. Međutim, nerijetko se događa da ponašanje navijača nije u skladu s normama dobrog ponašanja, već upravo suprotno, u vidu fizičkog ili verbalnog nasilja kao glavne navijačke ekspresije. Navijačka publika doživjela je potpunu transformaciju, od 'dvanaestog' igrača na terenu, do društvene subkulturne scene, koja izaziva gnušenje i zgražanje javnosti teškim neredima, tučnjavama, razbijanjima i uništavanjem koje se gotovo svakodnevno događaju.

Huliganizam, odnosno nasilničko ponašanje navijača postoji još u zapisima od antičkog doba, potpuno se afirmirao u Engleskoj 70-ih i 80-ih godina prošlog stoljeća nakon lose gospodarske i ekonomske situacije, gdje su mladi ljudi pokušavali pronaći svoj identitet i pobjeći od marginiliziranosti i teških uvjeta u kojima su živjeli. Situacija postaje idealnim katalizatorom u napredovanju fenomena huliganizma. Huliganizam je, međutim, u manjoj mjeri bio odraz klasne borbe na društvenoj stratifikacijskoj ljestivici, odnosno predominantno je predstavljao mehanizam preživljavanja i društvenog potvrđivanja. Nogomet postaje sredstvo izražavanja mladih ljudi koji su bili socijalno isključeni, a budući da je britanskom društvu prijetila dezintegracija, navijačke su skupine pojedincima nudile prijeko potrebnu potvrdu, potporu i solidarnost.

Mladi su i danas nezadovoljni svojim položajem u društvu, kao i činjenicom da su politika i kriminal sve više miješaju u sport u današnje vrijeme, stoga se nerijetko mogu vidjeti politički transparenti i izražavanje nezadovoljstva politikom i vlasti na nogometnim utakmicama.

S obzirom da je huliganizam prisutan u društvu veoma je bitna njegova prevencija. Iako je prevencija huliganizma uvijek postajala, u zadnje vrijeme se ona širi te se nadopunjuju različiti zakoni i akti koji pokušavaju spriječiti huliganstvo različitim kažnjavanjima. Osim zakona i propisa, prevencija huliganizma se pokreće i putem različitih kampanja, tribina i radionica koje organiziraju državni vrhovi, pa preko kampanja koje održavaju nogometni klubovi i savezi.

Represijska politika kakvu je vodila Margaret Thatcher je potpuno promašena i ne može voditi rješavanju problema, iz razloga što se ne trebaju liječiti samo posljedice huliganizma, nego se trebaju tražiti uzroci zbog kojih huliganizam eruptira.

Treba napomenuti da nasilje na sportskim terenima nije nestalo, politikom Margaret Thatcher ono je preseljeno sa stadiona i tribina na ulice i obližnje pubove, a tragedija na Hillsbroughu je pokazala potpunu promašenu politiku u borbi protiv huliganizma. Stoga, represijska politika 'željezne lady' je običan mit koji se često nameće kao glavno i jedino sredstvo u borbi protiv huliganizma, kako u Hrvatskoj, tako i u ostatku Europe. Britanski problem huliganizma u najvećoj mjeri riješen je pojavom Primershipa, ogromnog medijskog kapitala, brojnim osiguranjem, pojavom kamera na stadionima te naposljetku prodajom brojnih televizijskih prava kao i poskupljenjem ulaznica, koje su sustavno izbacile 'radničku' siromašnu klasu sa stadiona, a ostavili srednju i imućniju. Upravo je to glavni razlog kojim su Britanci donekle „riješili“ problem nereda i huliganizma na stadionima, a ne politika Margaret Thatcher.

10. LITERATURA

- Bodin D. (2013.) *Huliganstvo*. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje.
- Bodin, D., Robene, L., Heas, S. (2007.). *Sport i nasilje u Europi*. Zagreb: Knjiga trgovina d.o.o.
- Brimson, D. (2006.) *Tajne nogometnog huliganizma*. Zagreb: Celeber.
- Buzov, Ž., Magdalenić, I., Perasović, B., Radin, F. (1988.) *Navijačko pleme*. Zagreb: RZ RH SSOH.
- Cohen, A. (1955.) *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*. New York: Free Press.
- Cohen, P. (1972.) „Subcultural Conflict and Working Class Community“ U: S. Hall, D. Hobson, A. Lowe, i P. Willis (Eds.): *Culture, Media, Language*. London: Hutchinson.
- Čolić, S. (2006.) *Kultura i povijest*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Ehrenberg A. (1991.) *Le culte de la performance*. Paris: Pluriel.
- Elias N. (1983.) *La société de cour. The Court Society*. Paris: Flammarion, Paris.
- Frosdick, S., Marsh, P. (2005.) *Football Hooliganism*. Devon: Willan Publishing.
- Lalić, D., Pilić, D. (2011.) *TORCIDA: pogled iznutra*. Zagreb: Profil Multimedija, dio grupe Profil International.
- Lalić, D., Biti, O. (2008.) „Četverokut sporta, nasilja, politike i društva“ U: *Politička misao*, XLV (3-4), 247–272.
- Mignon P. (1995.) *La violence dans les stades: supporters, ultras et hooligans. No. 10*. Paris: Les cahiers de l'INSEP.
- Perasović, B. (2001) *Urbana plemena*. Zagreb: Hrvatska Sveučilišna naklada d.o.o.
- Perasović B., Bartoluci S. (2007) „Sociologija sporta u hrvatskom kontekstu“, U: *Sociologija i prostor*, 175 (1): 105–119.
- Perasović B. (2002.) „Sociologija subkultura i hrvatski kontekst“, U: *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 11 (2-3): 485-498.
- Redhead, S. (1993.) „The politics of ecstasy“ U: S. Redhead (Ed.), *Rave off: Politics and deviance in contemporary youth culture*. Aldershot: Avebury.
- Taylor, I. (1982.) *On the sports violence question: soccer hooliganism revisited*. London, Boston, Melbourne i Henely: Routledge & Kegan Paul.
- Vrcan, S. (2003). *Nogomet – politika-nasilje. Ogledi iz sociologije nogometa*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo

ELEKTRONIČKI IZVORI

1. Barbir-Mladinović A. Huliganstvo i sport: Nasilje postalo model ponašanja. <http://www.slobodnaevropa.org/content/huliganstvo-i-sport-nasilje-kao-modelponasanja/24723698.html> (21.08.2016.)
2. SEEBIZ.eu. S mreže preuzeto 22.8.2016. <http://www.seebiz.eu/radikalni-neoliberalizam-kao-ostavstina-margaret-thatcher/ar-61348/>